

קצנלסון, יצחק יחיאל (1886-1944)

(Itzhak Yehiel Katzenelson) משורר, סופר, מחזאי ומחנך. ק' נולד למשפחת מורה וסופר בקרליץ (Korelichi) שבבילורוסיה, ובילדותו עברה המשפחה ללודז'. כבר בהיותו צעיר החל ק' לכתוב שירה, וכול ימיו כתב ביידיש ובעברית. ב-1910 יצא לאור קובץ שיריו הראשון בעברית, דמדומים, ובתרגום יצאו לאור בשלושה כרכים שיריו המקובצים בעברית, 'שירים'. ב-1908 החל לכתוב ביידיש קומדיות, והוא עצמו תירגמן לעברית. כבר לפני מלחמת-העולם הראשונה הועלו על הבימה בלודז' מחזות שכתב ביידיש. ב-1912 יסד ק' בלודז' את תיאטרון 'הבימה העברית' ויצא עמו לסיורים בערי פולין וליטה. לפני מלחמת-העולם הראשונה קיבל עליו ק' להקים רשת בתי-ספר עבריים בלודז', מגן-ילדים עד בית-ספר תיכון, ועד 1939 עמד בראשה. ק' גם חיבר ספרי לימוד, מחזות תנ"כיים וספרי ילדים. משנות ה-30 השתייך ק' לתנועת 'דרור' בלודז' ולתנועת 'החלוץ', שהיה לה שם קיבוץ הכשרה.

פעילותו של ק' בין שתי מלחמות-העולם ינקה מן התחושה שחיי היהודים בגולה נעדרים שלימות. התחושה ההיא גם הניעה אותו ליטול חלק בפעולות תרבות ובענייני ציבור. תחושת העדר השלימות בחיי הגולה התבטאה גם ביצירתו, בצורת סמלים קודרים של מוות, שעמום ודממה. במחזה תרשיש, שכתב ביידיש, דן ק' בשורשי האנטישמיות בפולין ובחוסר התקווה המוחלט של חיי היהודים שם. בנובמבר 1939 נמלט ק' מלודז' לורשה, ושם חי ויצר בעיקר ביידיש עד 20 באפריל 1943, היום שלאחר פרוץ מרד גטו ורשה. שבועות אחדים הסתתר ק' בחלק ה'ארי' של ורשה. במאי גילו הגרמנים את זהותו האמיתית, אך מכיוון שהיה לו דרכון של הונדורס שלחוהו למחנה ויטל בצרפת. ק' היה במחנה כשנה, המשיך שם בכתיבתו, עד שב-29 באפריל 1944 גורש עם בנו ששרד לאושוויץ ושם נספו שניהם. יצירתו של ק' משקפת בבהירות את התמורות שחלו במצבו של גטו ורשה. אכן, יצירותיו הספרותיות מאותה עת משקפים את האירועים בהתרחשותם.

למן יומו הראשון בגטו תרם ק' לעיתונות המחותרת ונטל חלק בפעילות חינוכית ותרבותית. הוא הורה בבית-הספר התיכון ובסמינרים מחתרתיים שניהלה תנועת 'דרור'. יסד וניהל להקה דרמתית ביידיש וחוג תיאטרון עברי, היה יועץ למורי בית-ספר עממי ומעורב בתוכנית התרבות של בתי-היתומים, ועוד. בקריאה בציבור מפרי עטו, בארגון קבוצות ללימוד התנ"ך, ובקשריו ההדוקים עם תנועת 'דרור', ניתן לק' להעביר לציבור את מחשבותיו ותחושותיו כפי שבאו לידי ביטוי בשירתו, במחזותיו, בחיבוריו ובהרצאותיו, וכך נודעה ליצירתו הספרותית השפעה על חיי היום-יום בגטו.

חלק נכבד מזמנו הקדיש ק' לתרגום פרקים מספרי הנביאים ליידיש ולקריאה מהם לפני הציבור, ובכתיבת מחזות לילדים או אודות חיי הילדים בגטו. ב-19 החודשים הראשונים

לשלטון הכיבוש של הנאצים בורשה טרח המשורר לחזק את כושר עמידתה של אוכלוסיית הגטו על-ידי תרגום המציאות הקיימת לאור ההיסטוריה של העם היהודי, מנחם ומפיח תקווה 'שגם זה יעבור עד מהרה', עד שנתגלתה לו האמת האיומה שכוונת הנאצים לחסל כליל את העם היהודי.

בפברואר-מרס 1942 היתה הרוח בכתביו פסימית יותר בצורה בולטת, משהגיעו ידיעות אודות רצח ההמונים במחנה חלמנו. אחרי-כן נגעו כתביו בהתמודדות עם המוות המצפה לפי תחושתו לכול יהודי פולין. בשנתיים שאחרי-כן היה 'ק' למקונן של העם היהודי שהובל למוות ואף התובע בשמו, בצאתו להאשים את התרבות המערבית הנוצרית ובקוראו להעניש את הגרמנים כאומה על פשעיהם.

תגובתו הכוללת של 'ק' לאירועים מוצאת את ביטויה, מעל לכול, בשיר 'דאס ליד פונעס אויסגעהרג'עטן יידישן פאלק' ('השיר על העם היהודי שנהרג') שנכתב בויטל, בשנה האחרונה לחייו. השירים שחיבר בשנתו האחרונה בגטו ורשה ניסו להגדיר ולתאר את מהות הגבורה היהודית ('דאס ליד וועגן שלמה זשעליכאווסקי' ['השיר אודות שלמה זליכובסקי'] ו'דאס ליד וועגן ראדזינער' ['השיר אודות הרבי מראדזין']). אותה שנה כתב גם קינה על אשתו ושניים מבניו שנשלחו מגטו ורשה לטרבלינקה בגירוש הגדול של קיץ 1942.

יומיים לפני הגירוש הסתיר מרדכי טננבוים (תמרופ) חלקים מיצירותיו של 'ק', עם ארכיון 'דרור', במחבוא תת-קרקעי. חלק מעבודתו שיצר במחנה ויטל ניצל. 'בית לוחמי הגטאות' בקיבוץ לוחמי הגיטאות נקרא על שם 'ק'. נעשו בו מאמצים רבים לאסוף את כתביו, לתרגם את יצירותיו לאנגלית ולשפות אחרות ואף להוציא לאור שלוש מהדורות של כתביו האחרונים, בעיקר תרגומים עבריים של כתביו ביידיש והכתבים העבריים שחיבר בתקופת השואה. יומן ויטל שכתב במחנה יצא לאור באנגלית (תל-אביב 1964).